چیرۆکی "تەتەر"ی حەسەن عارف ... کاوە جەلال

1

کردارنوێنی سەرەکیی چیرۆکی "تەتەر" گەنجێکە بە ناوی سەردار، کە وەک کەسێکی هەڵوەستنوێن، واتا وەک پێشمەرگە، بەنێو پەیوەندییەکانی زێدی خۆیدا زیتبێتەوە. لە گەڕانی ژیانی ئەم پیاوە گەنجە، هەروەها ڕووداوەکانی نێو کۆمەڵەکەی، هێندە خێرا و هەمەلایەنین، کە ئیدی بەهۆی ئەوانەوە هۆشی ئالۆزکاوە و وەڵامێکی دروستی بۆیان چنگ بکەوێت. جیهان لەنێو سەرداردایە، هەروەها سەردار لەنێو جیهاندایە.

سەرداری تەتەری نێو چیا و دۆڵەکان بوونی خۆی لا بووە بە کێشە: ئەو لە بەختیاری دەهزرێت، بەو ڕێیەشەوە دەخزێت بە نێو وێنەی فەلسەفیی لەبارەی هەبوونی یان نەبوونی بەخت، ئەوجا لەبەر ئەوەی ئیدیۆلۆژییەکەی فێری کردووە کە بەخت نییە و ڕێکەوت هەیە، ئیدی ئەوی نابەختیاریش بڕیار دەدات کە بەخت نییە. ئەمە ئەو گێژاوەیە کە حەسەن عارف سەرداری فڕێداوەتە نێوییەوە.

سەرداری وریا و هۆشیارە ئەرکێکی پێ سپێردراوە: ئەو گەرەکە بڕوات بۆ "مارانە" کە دەکەوێتە پشتی چیایەکی سەخت و بڵندەوە، لە ڕێگەی ڕووەو مارانە بەسەر گوندی "لانجە"دا تێدەپەڕێت. بە سەردار گۆتراوە، کە شەو لە مزگەوتەکەی لانجە لای سۆفی رەحمان بمێنێتەوە و ئامۆژگارییەکانی سۆفی بەهەند وەربگرێت، چونکە سۆفی دنیادیدەیە و هەرگیز پشتی ئەوانی لە زەوی نەداوە.

کاتێک سەردار لە لانجە بە سۆفی ڕەحمان دەگات، یەکسەر سۆفی دەزانێت سەردار کێیە پێش ئەوەی دەمی هەڵهێنابێتەوە. سۆفی هەروەها دەزانێت سەردار شەکەتە، بۆیە ڕاستەوخۆ پێی دەبێژێت کە شەرم نەکات، پێخەفی ئامادە هەیە و با بڕوات بحەوێتەوە. سۆفی ئەوەش دەزانێت کە میوانەکەی دەبێت ڕۆژی ئایندە زوو بکەوێتە ڕێ. ئەم ئەدگارانەی سۆفی وا لە سەردار دەکەن کە لە خۆی بپرسێت: سۆفی ڕەحمان "تۆ منت ناسی"، لە "ئەی تۆ کێیت؟".

سەردار لە میانەی گفتوگۆی شەویاندا تەنیا ئەوەندە لە سۆفی

دەبیستەت کە گۆیا ئەو کەیلەی خودایە و لە دەرزەمانەوە بڕیاری داوە خزمەتکاری مانەی خودا بێت. لە بۆی ڕوون ناکاتەوە کە بۆچی ئەو بڕیارەی داوە. هاوکات سەفی لە ڕەوتی گفتوگۆکەیاندا ئامۆژگاریی سەردار دەکات، کە سەرکێشی بە کەسانی وەک ئەو باش نییە، بەڵکو خراپە؛ مرۆڤ دەبێت بزانێت چۆن خۆی لە گێچەڵ دەپارێزێت: "دەبێت هەمـوو شتێکتـان بە پێـوانە بێ و لە هەمـوو کردارێکیشـدا ئەقڵ بەکاربهێنن، ئەوجا دوای ئەوە خواتان لە پشت دەبێ"، ئاخر "خوا پشتی مرۆڤێک ناگرێ کە ئەو ئەقڵەی پێی بەخشیوە ئیشی پێ نەکا و کاروباری ژیانی خۆی بە ڕێکوپێکی پێ مەیسەر نەکات".

هەروەها سەفی پێناسەی مرۆڤ و ئاژەڵی بۆ دەکات. مرۆڤ، یان وەک سەفی دەبێژێت: ئادەمی، تەنیا بە بەزەیی و سۆزی ئاوەزمەندانە لە ئاژەڵ جیا دەبێتەوە. بێگومان سۆز و بەزەیی لای ئاژەڵیش هەن، لە ئەمانە لای ئاژەڵ ڕەمەکین. ئەم دوو توانستە خودا بەخشیوەی سۆز و بەزەیی دەبێت لای مرۆڤ لەتەک ئاوەزدا ببزوێنرێن و هەر ئەمەشە کە مرۆڤ لە ئاژەڵ جیا دەکاتەوە. وەکو دی جیاوازیان نامێنێت.

سەفی بەم چەشنە ئامۆژگاریی سەردار دەکات: ئەو بە ڕۆژی داهاتوو پتر لە ڕۆژی ڕابوردوو پێویستیی بە بەکارهێنانی ئاوەزی دەبێت، چونکە ڕێگەی سبەینە سەختترە. ئاخر مارانە بە وشە دەکەوێتە پشتی چیایەکەوە، لە لە ڕاستیدا گەیشتن بەو گوندە ئاسان نییە، چونکە ڕێگەی ڕووەو مارانە سەختە، جگە لەوە کات و وریایی و خستەگەڕی ئاوەزی گەرەکە. تەنیا کەسانێکی دەگمەنی وەک سەردار ڕێگەیەکی بەو چەشنە دەگرنە بەر. لە کرۆکیتریـن ئامۆژگـاریی سـەفی بە سـەردار ئەوەیە، کە دەبێت لەو ڕێگەیە زۆر بەئاگا بێت، چونکە لە هەندێک جێدا شوێنەواری دەکووژێتەوە. جگە لەمانە تەنیا سەرکەوتن زەحمەتە و شۆڕبوونەوە بە ئەودیودا ئاسانە.

سەفی خۆی شارەزای ڕێگەکەیە! لە ئەو تەنیا یەک جار لە ئەودیوەوە بە ئەمدیو پەیـدا هـاتووە و چیـدی ڕێـی تێنەکەوتەتەوە! هاوکـات "پیرەمەرد"ێکی دنیادیدەش شارەزای ئەم ڕێگە سەختەیە. کاتێک سەردار بەیانی زوو لای سەفی ڕەحمانەوە دەکەوێتە ڕێ، گەمارۆکەی پیرەمەرد لە کەناری لانجەدا پێی دەوەڕێت و سەغڵەتی دەکات، بۆیە پیرەمەرد ناچار دەبێـت گەمـارۆکەی لە دووربخـاتەوە. بەدووی ئەوەدا هەردووکیـان دەکەونە گفتوگۆ.
لە پیرەمەـرد لێـرەدا هەشـامیی خۆی بە مەبەسـتەکەی سـەردار دەزانێت، بەڵکو سەرەتا لێی دەپرسێت کە داخۆ "سەفی ڕەحمان ئاگادار" بێت و پێی گوتبێت لە ڕێگە "وریا" بێت. پیرەمەرد بەدووی

ئەوەدا بە خودای دەسپێرێت و هاوشێوەی سەفی پێی دەبێژێت، کە لە ڕێگە وریا بێت.

سەردار بە بناری چیا دەگات و بە چاوی خۆی دەیبینێت: بەندییەکەی نای حەپسێنێت، بەڵکو سەختییەکەی کە دیوارئاسا بە ئاسماندا هەڵکشاوە. سەردار لە ڕەوتی سەرکەوتندا بە کانییەکی کێوی دەگات و هەندێک ڕووداوی رابوردووی دەهێنێتەوە یاد: ماوەیەک لەوەوبەر بە سێ کیسە چیمەنتۆ و بەردی مەئافی، هەروەها بە "خاکەنازی دەستی خۆی"، لە کانییەکی کێوی حەوزێکی کۆنکرێت بە سێ جوێنەوە دروست دەکات و بە دەوریدا سەوزە و میوە دەچێنێت. هەڤاڵانی ڕێز لەم کارەی دەنێن و بەرهەمەکەی ناو دەنێن سەردارئاوا.

سەردار ئەم کارەی بە حەزێکی دێرینی خۆی ڕوون دەکاتەوە، لەبەرێشدا ڕێ دەچێت بە یادەوەریی دیکە: سەردار کوڕی خێزانێکی هەژارە و لە ژیانیدا بۆی هەڵنەکەوتووە حەزەکانی خۆی بەدی بهێنێت، بە پێچەوانەوە هەردەم لە خانووە کۆنەکانی شاردا ژیاوە، بەبێ ئەوەی هەرگیز بۆی لوا بێت لە حەوشەکەیاندا باخچەیەک بسازێنێت. ئەمەی تەنیا جارێک لە ماڵی پوورە بێوەژنەکەیدا بۆ بەدیهاتووە، لە دوای ئەوە کە پووری شووی کردەتەوە، ئیدی ناچار بووە لەتەک ژنەکەی و منداڵەکەیدا لەو ماڵە بگوازنەوە.

سەردار سەرلەنوێ بە نەو جیهان بێدار دەبێتەوە و بڕیار دەدات دەست بە ئاوی کوێرەکانیدا بهێنێت تاکو بەڵک پێرەی پێ بدات. ئەزموونی سەختی ژیان فێری کردووە بەڵێنەکانی بەجێبگەیەنێت. جارێک لە شار دەیەوێت بڕوات بە لای "حەمە سەعی" و پێی ڕابگەیەنێت کە بڕیاردراوە بیکوژن، لە ناڕوات بە لای، جا گەرچی دەزانێت کە ئەو بێتاوانە. ڕۆژی ئایندە دەبیستێت کە حەمە سەعی کوژراوە. ئازاری ویژدان بەو هەیەوە وای لە دەکات کە "یەـــق"ی لە خۆی بێتەوە، بەڵێ دەگاتە ڕادەیەکی ئەوتۆ کە تاوانی کوشتنی حەمە سەعی بخاتە ئەستۆی خۆی و بببێژێت: "من کوشتم". ئەم ڕووداوە بۆی دەبێت بە ئەزموونێکی سەخت و نەخۆشی دەخات، تەنانەت وەک برینێک لە ناخیدا هەر دەمێنێتەوە.

سەردار ئێستا لە ڕێ شتێکی زۆر سەیری دێتەوە یاد: کاتێک گەماڵەکەی پیرەمێرد لە کەناری لانجەدا بەگیری دەهێنێت و پاشان لەتەک پیرەمێرددا دەکەوێتە گفتوگۆ، لەو ساتەدا ئاوڕێک لە ئاوایی دەداتەوە و سەفی دەبینێت. نەخێر نایبینێت، بەڵکو: "وام هاتە بەر چاو کە دەیبینم و لە سەربانی مزگەوتەکە ڕاوەستاوە و ڕووەو من دەڕوانێ"! پرسیارەکەی سەردار کە داخۆ سەفی "کێ" بێت، بەردەوام

س□ره□د□داتەوە.
بەڵێ، سۆفی تەنانەت سۆزی کوڕانەی دەبزوێنێت و هەتیوکەوتنی خۆی لە تەمەنی هەڤدەساڵاندا دەهێنێتەوە یاد: سەردار بە مردنی باوکی تووشی "هەستی تاوان" دەبێت و خۆی بەرانبەر باوکی قەرزبار دەبینێت، بۆیە لەو تەمەنەی لاوێتییەوە شان دەداتە بەر کارکردن تاکو دایکە بێوەژنەکەی و سەروەری برای لە مەینەتی ڕزگار بکات. لێ دوای ه□□ب□ژاردنی پێشمەرگ□ایەتی وەک ژیانێکی دی، ئەو ئەرکە بۆ سەروەری برا بچووکی کامڵبووی جێدەهێڵێت. بە هەر حاڵ، ئێستا سەرداری پێشمەرگە بێگومانە لەوە کە سۆفیی پڕ هەست و سۆزی باوکانە مجەورێکی ئاسایی نییە، بۆیە بڕیار دەدات دوای بەجێگەیاندنی ئەرکەکەی لە گەڕانەوەیدا سەردانی بکاتەوە و تێر "دانوستان"ی لەتەکدا بکات.

سەردار لە ڕەوتی سەرکەوتندا دەبینێت کە لەسەر ڕێگەی خۆیەتی و لای نەداو□. ل□ □ر□وە "ئاودڕێک" لە لاوە دەبینێت بەبێ ئەوەی سەرنجی ڕابکێشێت. لێ سەرداری تەنیا و هۆشئاڵۆزکاو بەردەوام ڕۆدەچێتەوە نێو یادوەریەکانی، کە ئیدی دوای گومبوونی لە نێویاندا، ئەوجا دوای ئەوە کە دەگاتە ڕادەی ساویلکەبوون و گۆرانی بۆ چیاکە دەچڕێت، لەم ڕەوتەشدا هێدی هێدی بۆ نێو چاوی جەستەیی و دەرککردنی خودی چیاکە دەگەڕێتەوە، دەبینێت کە شوێنەواری ڕێگە کووژاوەتەوە.

ئێستا لە بەشی دووەمی چیرۆکەکەداین. سەردار لە جێی خۆی ساکاوە، باوەڕ بە چاوانی خۆی ناکات. چەند جارێک هەوڵ دەدات جەمسەری ڕێگەکە بدۆزێتەوە، لێ بێسوودە. جگە لەوە گەڕانەوە بۆ بناری چیا ناشێت، چونکە کاتێکی زۆری لێ دەبات. لە لێهزرین و چاوگێڕاندا سەرنجی ڕووەو "ئاودڕ"ەکە دەڕوات. لێ ئایا کێ دەڵێت ئەم ئاودڕە سەری دەخاتە سەرەوە، یان گەر سەری خستە سەرەوە، ئایا کێ دەڵێت بە ئەودیودا ڕێگەی چوونە خوارەوەی دەبێت؟ سەردار سەرەڕای ئەوە چاری ناچارە.

سەردار لە بەشی سێیەمی چیرۆکەکەدا بەڕێوەیە ڕووەو ئاودڕەکە. ئەم بەشەی کۆتایی بەم وشانە سەرەتا دەگرێت: "هەنگاوێک بۆ پێشەوە و دوو بۆ دواوە. دیارە لەوەی ل□ □وداوم!". سەرەڕای ئەوە سەردار پاشگەز نابێتەوە و بڕیار دەدات ئەم تاقیکردنەوەیەش بکات. بۆ سەردار یەکخستنی ئەم جۆرە تاقیکردنەوانە و بەکارهێنانی ئاوەز دەبێت بە مایەی داهێنان، داهێنانی ئێستاشی ئەوەیە کە چوارپەلی بۆ گەیشتنە ئاودڕەکە بەگەڕدەخات: "من سەر لەو تێک دەدەم (...). دوو هەنگاو بۆ پێشەوە و هەنگاوێک بۆ دواوە. بڕۆ گرەوت بردەوە".

سەردار سەرلەنوێ ڕۆدەچیتەوە نێو ئەزموونەکانی ڕابوردووی. ئاود□ک□ مام برایمی تەتەری دەهێنێتەوە یاد. ئەم پیاوە ئەزمووندارە پێی گۆتووە، کە سەرکەوتن بە لاڕێدا وەک شکاندنی تەلیسم وایە. مام برایمی شارەزای حیکایەتخوانی سەردار دەباتەوە بۆ تەمەنی منداڵیی. ئێستا خۆی لە دیمەنێکی ناسکی ژیانیدا دەبینێتەوە: وەک منداڵ شەوانە دەچێت بۆ چایخانەیەکی “جادەی سابونکەران”، چونکە لەوێ هەموو شەوێک مەلا سمایل سەرگوزشتەی ڕۆستەم و زۆراب دەخوێنێتەوە.

سەردار لە بەردەمی منداڵانی نێو دەرگەی چایخانەکەدا دادەنیشێت و هۆشی خۆی بۆ ئەو سەرگوزشتەیە رایەڵ دەکات، لێ ڕۆژی داهاتوو هەر خۆی دەبێت بە مەلا سمایلی دووەم، بێگومان بە جیاوازییەکەوە: کاتێک مەلا سمایل لە کتێبدا سەرگوزشتەکەی دەخوێنێتەوە، ئەوا سەردار بە پێچەوانەوە دەبێت بە ڕێژیسێر (فیلمدەرهێنەر) و رۆڵی کردارنوێنانی سەرگوزشتەکە بەسەر منداڵاندا بەش دەکات. ئەم هەڤالانە کێ بوون؟ سەردار ئەمانیش دەهێنێتەوە یادی خۆی: نەریمان کوڕێکی دەمدرێژ و خۆهەڵکێشی لێ دەردەچێت، کەچی هەقیقەتی دوای “گۆڕانی هەوا” ئاشکرا دەبێت و فس دەداتەوە. لێ کاتێک نەریمان هیچ نەبێت مرۆڤێکی گۆشەگیری لێ دەردەچێت، ئەوا ئازادی عەلی فەنی بە پێچەوانەوە دەبێت بە ئاگرێک و بەر دەبێتە گیانی هەڤاڵانی. هەڤاڵێکی دیکەیان مچە کۆڵی لەڕ و لاواز دەبێت کە سەردار هەمیشە لە کاتی دەرهێنانی فیلمەکانیدا تەریکی دەخست. لێ سەردار و مچە کۆڵ لە تەمەنی هەرزەکاریدا یەک دەگرنەوە، بەڵێ مچە کۆڵ تەنانەت ژیانی سەردار دەگۆڕێت.

سەردار دوای مردنی باوکی شان دەداتە بەر کارکردن، ئەوجا دوای هاتنی کاتی سەربازی، دەڕوات بۆ بەجێگەیاندنی ئەو فرمانە. رۆژێک سەردار پاسەوانی بەر زیندان دەبێت و دەبینێت کە چۆن مچە کۆڵ بە کەلەپچەکراوی، لێ بە هەستێکی شانز□وە، ڕووەو زیندانەکە دێت. لەو کاتەدا کە گەرەکە سەردار دەرگای زیندانی بۆ بکاتەوە و “بیکات بەودیودا”، ئەو بە زەردەخەنەوە لە سەردار دەڕوانێت. ئاخر سەردارێک کە کوڕێکی هەتیو و خاوەنی ئەرک و بەرپرسیاریی خێزانییە، هەقی چییە بەسەر ئەم جۆرە کەسانەوە! جگە لەوە ئەو لە ساڵێک و نۆ مانگ خزمەتی سەربازی تەنیا پێنج مانگی ماوە و پاشان دەگەڕێتەوە بۆ ماڵی خۆی!
مچە کۆڵ تەنیا دوو مانگ لە زینداندا دەمێنێتەوە و تاوانەکەی بەسەردا ساغ نا بێتەوە. دوای ئەوە کە لە زیندان بەردەبێت،

پەیوەندیی نێوانیان نوێ دەبێتەوە و نەک تەنیا دەبن بە "برادەری گیانی بە گیانی"، بەڵکو هەروەها پەیوەندییان لەپاڵ ئەوەدا دەبێت بە هینی "سەرکردە و سەرباز". ئێستا سەرداری پێشمەرگە زۆری پێ خۆش دەبوو لەتەک "کاکە مچە"دا بووایە نەک لای "مامۆستا خدر"، جا گەرچی هیچ لارییەکی لە مامۆستا خدر نییە.

سەردار هەروەها کەسانی دیکەی دێتەوە یاد. یەکێک لەوانە عەزەیە کە مامۆستا خدر تەنیا لەبەر تەمەنەکەی بڕیاری کوشتنی نادات، لە لەبریی ئەوە بە سووکایەتی پێکردنەوە نەفرەتی لێ دەکات. عەزە بەرگەی ئەو هەڵوێستەی مامۆستا خدر ناگرێت و دەڕوات بۆ ئەنجامدانی "کارێک" خۆی بەکوشت دەدات.

ئەم هەموو مرۆڤە جیاوازە لەنێو یادەوەرییە دێرین و نوێکانی سەرداردان! هەر یەکەیان ڕێگەیەک دەگرێتە بەر! ئەی سەردار خۆی؟ "ئەی من کێم؟". ئایا ناشێت "ئەو"یش ڕۆژێک لە ڕۆژان مرۆڤێکی بەدی لێ دەربچێت و وەک ئازادی عەلی فەنی بەر بێتە گیانی هەڤاڵانی؟ سەردار وەڵامێکی دروستی چنگ ناکەوێت، لە باوەڕ ناکات وەک ئەو جۆرە کەسانەی لێ دەربچێت. ئەی ئایا بۆچی کەسانی دی دەبن بە مرۆڤی بەد و بەر دەبنە گیانی هاوڵاتی و تەنانەت هەڤاڵانیان؟ ئێستا سەفی لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا بە هانایەوە دێت: هەموو مرۆڤێک دەتوانێت هەم "چاکە" و هەم "خراپە" بکات، ئەمەش لە بنەڕەتدا پیشەی زۆرینەی خەڵکە. لە ئەو زاتانە کە "تەنیا"، "بۆ ڕەهایی"، چاکە دەکەن، زۆر دەگمەنن. کەچی ئەوەی سەیرە، ئەو زۆرینەیەی خەڵکە خۆی بە کەمە-تەواو-دەگمەنەکە دەزانێت، جا گەرچی لە بنەڕەتدا ناسینی کەمە-تەواو-دەگمەنە-ڕەسەنەکە هەندە ئاڵۆز و ستەمە، کە مەگەر هەزە-ستەم-و-ئاڵۆزە-نادیارەکە خۆی بیزانێت. سەردار ئەوها گۆتەکانی سەفیی دێتەوە یاد: "وەهای ووت؟! ئا… دڵنیام. ویستم بەگیری بهێنم و پرسیاری لێ بکەم، بەڵام ئەو قسەی بەسەردا هێنا و وای لێکردم لەبیری بکەم. ئێستا دێتەوە یادم. سەفی لە گەڕانەوەمدا ئەمە یەکەم پرسیارم دەبێ. یەکەم باسم دەبێ و لەگەڵتدا لێی دەدوێم. سەفی تۆ مجێورێکی ئاسایی نیت…”.

سەردار لە ڕەوتی ئەم یادەوەریانە و سەرکەوتندا لە لوتکەی چیا نزیک دەکەوێتەوە. ئێستا بەچاوی خۆی لوتکەی چیاکە دەبینێت. لە "لاڕێ"وە بەسەر چیایەکی سەخت و سەرکەشدا سەرکەوت و گەیشتە لوتکەکەی. ئێستا لەسەر لوتکەی چیا دەبینێت کە شۆڕبوونەوە بۆ ئەودیودا ئاسانە. هەروەها ئێستا لەسەر لوتکەی چیا ئەو ڕێگە هەبووە دەبینێتەوە کە گەرەک بوو بەسەریدا ڕووەو ئامانج بڕوات. لە ئەو خۆی لاڕێیەکی

تاقیکردەوە و گەیاندییە لوتکە. لاڕێکەی خۆیشی لەسەر لوتکە لەتەک ڕێگە هەبووەکەدا یەکدەگرتەوە.

2

حەسەن عارف لە چیرۆکی "تەتەر"دا ڕێ دەچێتە ناخی مرۆڤەوە تاکو لە کێشەکانی مرۆڤ و پەیوەندییەکانی نزیک بکەوێتەوە، ئەمەش پەرچەوانەی شێوازی هزرینی سوننەتییە کە مرۆڤ وەلاوە دەنێت و سەرچاوەی کێشەکانی تەنیا لەنێو جیهانی دەرەکیدا، جودا لە کردار و دەستوەردانەکانی ئەو لە جیهان، دیاری دەکات.

چیرۆکی "تەتەر" بەرهەمی پەرچەکردارێکی حەسەن عارفە لەسەر ڕوانگە و تێڕوانینەکانی یەکێک لە ئاڕاستە سیاسی و مەدەنی-کولتوورییەکانی نەوەیەک کە لە دەرەوە بە زەمینەی هزرین و هەڵوەستی سیاسی دەگۆڕێت، لە بەبێ ئەوەی لە خۆی بپرسێت، کە داخۆ بەو شێوەیە بە هەڵوەستی سیاسیی بناغەڕێژراو بگات، ئەوجا داخۆ ئەو تێڕوانینە بنەماییە داڕێژراوانە کە وەریگرتوون، لای ئەو بووبن بە ئیدیۆلۆژی! نووسەر ئێستا بە چیرۆکی هونەری دژی ئەو ئاڕاستە ناوبراوەی نەوەیەک، بەڵێی تەنانەت دژی خودی سوننەگەرایی هزرین و وەرگرتنی هەڵوەستی سوننەگەرا دەوەستێتەوە، لەڕێشدا لە فیگوری سەردارەوە سەرجەمی "نەوەیەکی قاڵبووی نێو تێڕوانینە وەرگیراوەکان" دەخاتە ژێر پرسیارەوە. لە سەیر و سەمەرە ئەوەیە، کە خوێنەرانی ئەو نەوەیە و نەوەکانی دواتری، یان خۆ بە هزرمەند دانەرانی ئەو نەوەیە، کە لە بەردەرکی سەرای سڵێمانی یان لەسەر قەڵای هەولێر لاپەڕەی کتێبە فەلسەفەیی و تیۆرییەی شۆڕشگێڕییەکانی خۆرئاوا بەدەم هەلهەلەوە دەشەکێننەوە، هیچ ئاگایەکیان لەوە نییە کە حەسەن عارف ئەوانی خستەتە ژێر پرسیارەوە، کە ئیدی لە لایەنی خۆیانەوە "وەک کەسی ڕاستگۆ" هەڵوەستەیەک بکەن.
نەخێر، ئەوان هێشتا هەر سکۆلاییستیانە بە پەیامهێنی نوێ دەگەڕێن و سوننەگەریانە تەفسیریان دەکەن: لێنینێک، مارکسێک، هایدەگەرێک یان سارترێک، فوکۆیەک یان چەندین ناوی دیکە. زۆر حەزیان لە ناوە. کەسی سوننەگەرای چالاکبوو ناتوانێت بەبێ پەیامهێن هەنگاو بنێت، بەڵێ، لەنێو تەنگژەی سەردەمدا کە مرۆڤێتیی ئەو خۆی دەگرێتەوە، ناتوانێت و ناوێرێت پرسیارێک ئاڕاستەی خۆی بکات. ئێستاش حەسەن عارف لە چیرۆکێکی هونەریی مەبەستداردا تەحەدای دەکات و زۆر سانا پێی دەبێژێت: "گەر ئاوەزت بەکاربهێنیت، ئەوا ڕێگەی خۆت دەدۆزیتەوە".
لە نووسەر هاوکات دەرچەیەکی جیهانبینیانەی بۆ دەچەسپێنێت:

“خودایەتی و بنەما ئەزەلییەکانی چاکترین پاڵپشتی ئەم هەنگاوەتن”. ئەمە لەم چیرۆکەدا تەنیا سەرداری پێشمەرگەمان هەیە کە وەک تەتەر ئەرکێکی بۆ بەجێگەیاندن پێ سپێرراوە: ئەو گەرەکە بڕوات بۆ گوندی “مارانە”ی پشت چیایەکی سەخت، لە ڕێگەی ڕووەو “مارانە” بەسەر گوندی “لانجێ”دا دەڕوات؛ ئەو گەرەکە گورج بێت و لە ڕێگە خۆی نەخافڵێنێت، جگە لەوە شەو لە مزگەوتەکەی لانجێ لای سۆفی ڕەحمان بەسەربەرێت و سۆفی هەر ئامۆژگارییەکی ئەوی کرد، بەجێی بگەیەنێت، چونکە سۆفی دنیادیدەیە و هەرگیز پشتی ئەوانی لە زەوی نەداوە، ئەوجا ڕۆژی داهاتوو لە لانجێوە بەرەو مارانە بکەوێتە ڕێ. ئەمە هێڵی چیرۆکەکەیە. لە سەرداری تەنیای نێو جیهان زۆر لەنێو ناخی خۆیدا دەژی و یادەوەرییەکانی بواری نادەن، واتا بەردەوام دەگەڕێتەوە بۆ ڕابوردووی دوور و ئەوجا نزیک کە بەیەکگەیشتییەتی لەتەک سۆفیدا. ئەو هەروەها وەک کردارنوێنێکی نێو جیهان بەردەوام لە لایەن خودی جیهانەوە بێدار دەکرێتەوە. بۆیە لەم ڕەوشانەدا یادهێنانەوەی هەڵچوو بۆ ئاڕاستەی جیاوازی لێشاوەکانییەوە سووڕە بەدەوری بابەتەکانیدا دەخوات، لەم ڕووەتەشدا داڕشتنی هونەری فۆرم وەردەگرێت و حسێن عارف وەستایانە وەک سپیرال (حەلەزۆنی) دایدەڕێژێت. کەواتە ئەو چیرۆکێکی هونەریی نوێ دەئافرێنێت، نەک کلاسیکییانە چیرۆکێکی ڕاستەوانە بنووسێت، کە بە هەڵچوون و داچوون بەرەو پێشی بەرێت و لە نێوەندا بیئاڵۆزکێنێت، پاشان ئاڵۆزکانەکان خاوبکاتەوە و چیرۆکەکە بەرەو کۆتایی بەرێت.

پرسیار لێرەدا ئەوەیە، ئایا بۆچی حسێن عارف لە دوو بەشی یەکەم و سێیەمی چیرۆکەکەدا ئەم فۆرمەی ئافراندووە کە تێیدا فۆرم و ناوەڕۆک لە ژیانی ناخەکیی سەردارەوە یەکدی دەشێنن، لێ لە بەشی دووەمدا خودی خۆی ڕاستەوخۆ داڕشتووە؟ بە بڕوای ئێمە حسێن عارف لە لایەک چیرۆکێکی هونەریی دانسقەی ئافراندووە و هاوکات تێکی داوە! ئاخر ئێمە لە “تەتەر”دا دوو فۆرممان هەیە، کە بێگومان بۆ نووسینی چیرۆک نەشیاو نییە، لێ ئەوە بە مەرجێک، کە نووسەر فۆرمەکان لەنێو یەکدیدا یان لەنێو سەراپایەکی هونەرییانەی چیرۆکەکەدا بتوێنێتەوە، نەک وەک حسێن عارف لەم چیرۆکەیدا “بەپاڵ یەکدییەوە” دایان بنێت. جوانتر دەبوو، واتا تەواو هونەری دەبوو، گەر چیرۆکی “تەتەر” لەسەر ڕەوتی دوو بەشی یەکەم و سێیەم بەدیبهێنرایە. لە ناشێت لێرەدا فۆرمی دووەمی چیرۆکەکە وەک ئەلتەرناتیف وەربگیرێت، چونکە فیگورە ئافرێنراوەکەی سەردار دەرفەتی پێنادات. حسێن عارفی وەستای چیرۆکنووسین ئەوەی نەکردووە، ئەوەش مایەی هەشسووڕمانە.

مەبەستی حسێن عارف لەم چیرۆکەدا ئەوەیە، کە سەرداری هەڵوێستنوێن وەک ه□□گ□ری ئیدیۆلۆژییەکی وەرگیراو بخاتە ناکۆکییەوە لەتەک خۆیدا، بۆ ئەو مەبەستەش پاڵهێزێکی داناوە کە سۆفی ڕەحمانە. حسێن عارف لە لایەک سەردار بەسەر کڵافەی پڕکێشەی مرۆڤیانەی ژیانی “خۆی”، لە لایەکی دی بەسەر هەڵوێستنوێنی سەر ڕێبازێکی وەرگیراودا بەشدەکات. ئاشکرایە ئەمە دژبەرییەکە و مرۆڤ تێیدا دەڕەنجێت، بۆیە دەبێت چارەسەری بۆ بدۆزێتەوە. سەردارەکان دەبێت لە خۆیان و ژینگە مێژوویی و کولتووریەکەیان بڕوانن، ئەوجا بەدووی ئەوەدا دەبینن کە چۆن لە ڕەوتی کرداری ئاوەزمەندانەیاندا ئەلتەرناتیڤی ڕێگە وەرگیراوەکەیان ئاشکرا دەکەن. بێگومان دەشێت هەردوو ڕێگەی وەرگیراو و ئاشکراکراوی خۆیی ئەوان بەرەو ئامانج بەرن، کەواتە بە بڕوای حسێن عارف مەرج نییە ڕێگەیەکی وەرگیراو هەڵە بێت. لێ کێشەی ڕێگەی وەرگیراو ئەوەیە کە مرۆڤ هانای بۆ بردووە، بەڵێ مرۆڤی شێواو تەنیا خۆی لەسەری ڕادەگرێت، بەبێ ئەوەی لەتەک من-ی خۆیدا بیخاتە بەراوردەوە تاکو بزانێت داخۆ بە ئەو دەگونجێت یان نا. لەبەر ئەم هۆیە مرۆڤی سەر ڕێگەی بەو چەشنە هەمیشە لە بەردەم مەترسیی بزربووندایە، بەڵێ تەنانەت نەشیاو نییە کە “ملی بە شکاندن نەدات”. بە پێچەوانەشەوە ڕێگەیەک کە مرۆڤ بە ئاوەزی خۆی لەنێو کردەکێتیدا ئاشکرای دەکات، لایەنی کەم ئەو خۆی ئەزموونی کردووە. لە بنەڕەتدا ئەو کەسانە زۆر دەگمەنن کە شارەزای ڕێگەی ئەزموونکراون، بۆ نموونە سۆفی رەحمان یەکێکە لەو دەگمەنە کەسانە! لێ ئێمە گەرەکە جارێ لای سەردار بمێنینەوە، چونکە سەردار فیگوری سەرەکیی چیرۆکەکەیە نەک سۆفی.

سەردار تەنیا بە خۆیەوە خەریکە، لێ نازانێت خۆی بەتەواوی “کێ”یە، بۆیە پرسیار لەبارەی منداڵیی خۆی دەکات کە داخۆ چۆن خنا بێتەوە. حسێن عارف سەردار بە هەڵچوونی ناتەبا بۆ نێو منداڵیەکەی دادەزنێنێت، ئەوجا بۆ سەردەمی گەنجێتی و پێشمەرگایەتییەکەی هەڵیدەزنێنێت. لێ سەرداری حسێن عارف کوڕی خێزانە هەیەپارێزە (کۆنزەرڤاتیڤە) نوێکانی شار نەبووە، کە باوک و دایکی لە ماڵەوە بیبەستنەوە، بەڵکو کوڕی خانەوادەیەکی میللی بووە و باوک و دایکی ڕێیان پێداوە تەنانەت شەوانە بچێتە دەرەوە: بڕوات لە چایخانەیەک گوێ لە سەرگوزشتەکانی حیکایەتخوانێکی میللی بگرێت.

سەردار لە چایخانەکە لە ڕیزی پێشەوەی منداڵاندا دادەنیشێت، ئەوجا هەموو ڕۆژێکی داهاتوو دەبێت بە ڕێژیسێری ئەو سەرگوزشتانە کە مەلا سمایل تەنیا لە کتێبدا دەیان خوێنێتەوە. کەواتە سەردار منداڵێکی

چوست و ژیر بووە. لێ بوونی جیهانیی پڕە لە ڕێکەوت: لە هەڕەتی لاوێتیدا باوکی دەمرێت و ئەو کارەساتەش ناچاری دەکات شان بداتە بەر کارکردن. لێ گەرچی سەردار لە چاوی باوکێتی ئازاد دەبێت، کەچی ئەو هێشتا هەر وەک کوڕی باوانی خۆی دەمێنێتەوە، چونکە هاوشێوەی گوندنشینان، کەواتە بە پێچەوانەی شارییەکانەوە، زوو ژن دەهێنێت. مۆرکێکی دیکەی سەردار ئەوەیە، کە هەتا کاتەکانی خزمەتی سەربازی مرۆڤێکی دوور□ پەرێزە و بەرپرسیاریی بۆ ژیانی خێزانەکەی و خۆی وەرگرتووە. لێ ژیانی ئەو بە نوێبوونەوەی پەیوەندییەکەی لەتەک مچە کۆڵدا وەرچەرخانێکی بنەڕەتیی بەسەردا دێت، چونکە مچە کۆڵ هەڵوێستنوێنی سیاسیە و سەردار “ڕادەکێشێت”، ئەوجا نەک تەنیا دەبن بە “دوو هەڤاڵی گیانی بەگیانی”، بەڵکو پەیوەندییان دەبێت بە هینی “سەرکردە و سەرباز”.

بێگومان سەردار وەک کەسێکی ترادیسیۆنی هاوکات حەز و ئەندێشەی بیناکارانەی هەیە: ئەو بە هێزی خۆی سروشتی خاو بۆ سروشتی سازێنراو وەردەگۆڕێت: لە کوێرەکانییەک حەوزێک دروست دەکات و بە دەوریدا ڕووەک دەچێنێت. بەگشتی سیماکانی سەردار بریتین لە بزێوی، دڵپاکی، بەویژدانی. لێ دیاریکردنی سەردار وەک دڵپاک و بەویژدان هاوکات دەیکات بە دژبەری ناپاکی و بێویژدانی. پاکژی، وەک کێشەیەکی مێتافیزیکی، سەردار بۆ پرسیار و گەڕان بەدوویدا دەبات. جگە لەوە سەردار وەک هەتیو کەسێکی گەرەکە تاکو “دەست بەسەریدا بهێنێت”! ئەمە ئەو کارەکتەرەیە کە حسێن عارف دەیئافرێنێت، ئەوجا فڕێی دەداتە نێو گێژاوەوە و لە نێویدا سۆفی ڕەحمانی بەرەنگار دەکاتەوە.

حسێن عارف پرسیاری ئاوەز دەهێنێتە نێو چیرۆکی “تەتەر”ەوە. لێ ئەوە سەرداری لاو و پێشمەرگە نییە کە نوێنەرایەتیی ئاوەز دەکات، بەڵکو ئەوە سۆفی ڕەحمانە کە ئەم پرسیارەی ئاوەزی ئەزەلی لە هۆشی سەرداردا دەوروژێنێت. ئاخر وەک گۆتمان، سەردار سەر لە زۆر ڕوو□اوی جیهانەکەی دەرناکات، بەڵێ ئەو تەنیا وەک سون□گەرایەک خۆی بە مارکسیزم-لێنینیزمەوە گرێداوە، کەواتە ناتوانێت لەنێو خۆیەوە پرسیاری ئاوەز ئاوەڵابکات. بۆ ئەو تیۆرییەکی تەواو داڕێژراو هەیە و تەنانەت پرۆگرامییانە بۆی ئامادە کراوە، ئەویش سووک و ئاسان وەریگرتووە – و ئاو بێنە و دەست بشۆ! لێ سەردار وەک کوڕێکی سەلار خۆی داوەتە دەست ڕێبازێکی وەرگیراو، کەواتە لەو دەروون□خۆشانە نییە کە تەنیا بۆ خاتری دەرکەوتن دەکەونە جومناستیکی ئیدیۆلۆژییانە، هەر بۆیە سۆفی هێندە ئاسان ناخی

دەهەژێنێت. سەردار بەگوێ نییە!

ئەمە لەم ڕوانگەیەوە لە چیرۆکی "تەتەر"دا لای دوو مرۆڤی سەردەمین: یەکێکیان لاوێکی هەڵوێستنوێنی هۆشئاڵۆزکاوە، ئەویدیکەیان پیرێکی دنیادیدەی کۆیلەی ئەزەلیەت و نوێنەری ئاوەزە. ئەم پیرە نوێنەرایەتیی جۆرێکی ئاوەز دەکات کە خودا بە مرۆڤی بەخشیوە. بێگومان کێشەی حسەن عارف ئایین نییە، بەڵکو ژیانی زەمینییە. ئاخر سەفی ڕەحمان هەرگیز دەست بە ڕووی سەردارەکانەوە نانێت، هەروەها شارەزای ئەو ڕێگەیەیە کە کەسانێکی دەگمەنی وەک سەردار بەسەریدا سەردەکەون. جگە لەوە سەفی بە سەردار نابێژێت: "کوڕەم، خۆ تۆ شەیتان نەچۆتە بن کەشتەوە وا دەڕۆیت بە مارانی!"، "کوڕەم، بگەڕێرەوە و بکەوە خوداپەرستی!"، "کوڕەم، وەرە بەرەی ئەمەوە تاکو بە دەروونی پاکژەوە بچیتە بەردەم خودای مەزنت!". نەخێر. سەفی ڕەحمان وەک باوکێک بە پیرییەوە دەچێت، وەک باوکێک ئامۆژگاریی دەکات، وەک باوکێک بێداری دەکاتەوە و بەڕێی دەکات. گرنگترین ئامۆژگاریی سەفی بۆ سەردار ئەوەیە کە سبەینەی داهاتوو پتر لە ئەمڕۆی پێداتێپەڕیو ئاوەزی گەرەکە.

کەواتە سەفی تێگەیشتنی بۆ ڕووداوەکانی جیهانی مێژوویی هەیە، جا گەرچی چالاکانە دەست نانێتە نێویانەوە. لێ پێدەچێت گلەیی لە سەردارەکان هەبێت، چونکە بە ئاوەزی خۆیان ژینگەی خۆیان نەناسیوە، بەڵکو بە پێچەوانەوە شێواون و ناتوانن تێگەکانی هزرە وەرگیراوەکەیان ڕوون بکەنەوە، کەواتە هاوکات ناتوانن دانوستانی پرسە هەنووکییەکانی ژینگەی کۆمەڵایەتی-مێژوویی خۆیان بکەن. ئاخر گەر ئەو داماوانە جارێ نەیان توانیبێت لە ژیانی خۆیان تێبگەن، ئیدی چۆن دەتوانن لە ژینگەی کۆمەڵایەتی-مێژوویی و ڕێبازی سیاسییان تێبگەن؟

کێشەکەی حسەن عارف زەمینییە، لە بە دیدی ئەو گەرەکە ژیانی زەمینی پابەندی پرنسیپ بێت تاکو مرۆڤ بتوانێت بە "چاکی" بژی. پرنسیپەکانی حسەن عارف، لەپاڵ دراوە خودایەتییەکەی ئاوەزدا، بریتین لە ویژدان، دڵسۆزی (بۆ هاومرۆڤان)، خۆشەویستی (بۆ کەس و کار و برادەران، هەروەها بۆ ژینگەی سروشتی). بێگومان ئەم توانست و سۆزانە لە هەموو مرۆڤێکدا هەن، لە مرۆڤ بەبێ توانستی زەینی (ئینتەلەکتوەلی) و ئەزموون ناتوانێت لەبارەیان بزانێت و وەک دەرچەی کردارەکانی دایانبنێت.

حسەن عارف ئەم تەوەرە لای سەفیی ئیماندار و ئاوەزمەند و ئەزموندار

دادەنێت، هەر لێرەشەوە دەتوانین لە فیگورە لاوەکییەکەی پیرەمێرد تێبگەین کە سەردار لە کەناری لانجێدا پێی دەگات: ئەمیش پیرێکی دنیادیدەیە، لێ وەک سۆفی لە ڕووی توانستی زەینییەوە “کامڵ” نییە، هەر بۆیە ئۆتۆرێتییەکی وەک سۆفی بە شایانی پشتپێبەستن دەزانێت. ئەوجا جیاوازیی کرۆکییانەی سەردار -ی دڵساف و بەویژدان و خاوەن هەستی بەرپرسیاری – لە سۆفی و پیرەمێرد ئەوەیە کە ئەو لەنێو ڕووداوەکانی جیهانی مێژوویدا “سەری لێ شێواوە”، بۆیە نەک تەنیا پێویستی بە سۆفییە، بەڵکو هاوکات ئەزموونی پتری گەرەکە تاکو ڕێگەی خۆی بدۆزێتەوە: سەردار بە کووژانەوەی توولەڕێ سەختەکەی ڕووەو مارانی□ تووشی شۆک دەبێت، لێ ئەزموونی ئاودڕەکە پێیدەگەیەنێت.

حسێن عارف مۆرکی زۆر سەرنجڕاکێش بە سۆفی ڕەحمان دەدات: سۆفی خزمەتکاری خودایە، لێ مجەورێکی ئاسایی نییە. ئەدگارەکانی سۆفی بریتین لە نوورانی□تی، پیرێتی، لایەنگریی ئاوەز، ئەزموونداری. بە دیدی سۆفی هەموو کەسێک دەتوانێت لە جیهانی ژیاندا چە چاکە و چە خراپە بکات، لێ ئەو کەسانە کە لە ژیانیاندا “تەنیا” چاکە دەکەن، زۆر دەگم□ن□ن. کەچی سەرەڕای ئەم ڕاستییە زۆرینەی خەڵک خۆی بە کەمە-تەواو-دەگمەنەکە دەزانێت، جا گەرچی ناسینی کەمە-تەواو-دەگمەنە-ڕەسەنەکە کارێکی هێندە ئاڵۆزە کە مەگەر هێزە-ستەم-و-ئاڵۆزە-نادیارەکە، واتا خودا، خۆی بیزانێت. خوێنەر بەچاکی دەتوانێت سۆفی ڕەحمان بخاتە خانەی کەمە-تەواو-دەگمەنە-ڕەسەنەکەوە.

کەواتە لە لایەک سۆفی ی کاریزمایی وەک نوێنەری چاکە و دژبەری خراپە، لە لایەکی دی سەرداری دڵسۆز و گەلخواز و خاوەن هەستی بەرپرسیاری، بەیەکدەگەن. سەردار کە لەژێر فشاری ئاڕاستەکانی سەردەمدا هەڵوێستی وەرگرتووە، خۆی پتر بە پرسی وەک بەخت و ڕێکەوت و واژەی ئەبستراکتی دیکەوە خەریک دەکات، نەک هەستی چاکەخوازانەی خۆی وەک مایەی بەئاگاهاتن بب□ینێت و بیکات بە پرسیاری بێدارکەرەوە. لە بنەڕەتدا حسێن عارف ئەم فیگورە پۆزەتیق و گوێرایەڵەی سەرداری کردووە بە کردارنوێنی سەرەکیی چیرۆکەکەی، چونکە بەهۆی ناخی پۆزەتیقییەوە دەشێت لە سۆفی نزیک بخرێتەوە.
ئاخر دەتوانین بپرسین کە ئایا بۆچی ئەو “ئازادی عەلی فەنی” ی نەکردووە بە کردارنوێنی سەرەکیی چیرۆکێک، واتا ئەو کەسە نێگەتیڤە کە وەک ئاگر بەربۆتە ژیانی هەڤاڵانی و وەک ئەوەش فیگورێکی زۆر گونجاوی ئەدەبییە؟ هەروەها “کاکە مچە”ش فیگورێکی زۆر لەبارە بۆ

دانانی وەک “پاڵەوان”ی چیرۆکێک. لە بنەڕەتدا حسێن عارف دەیەوێت بەڕێی بەیەکگەیاندنی سەردار و سۆفییەوە ئەلتەرناتیڤی دروستی خۆی بۆ ئاڕاستە توندڕەوەکانی سەردەم بهێنێتە پێشەوە. ئێمە بەڕوونی دەبینین کە چۆن سەردار ڕۆ دەچێت بۆ ژێر کاریگەریی هزری سۆفی.

ئێمە لێرەدا دەگەین بە دژبەرییەکی هزری ی حسێن عارف لە چیرۆکی “تەتەر”دا، واتا ئەو دەخزێتە نێو نەسازیی پێشکەوتنخوازی و هەیەپارێزییەوە (کۆنزەرڤاتیڤیزمەوە). ئاخر سەرداری تەتەر لە لایەک حەزی بە ژیانی مۆدێرنە و سروشتی خاو بۆ سروشتی سازێنراو وەردەگۆڕێت، لە لایەکی دی کەسێکی هۆشرایەڵ و نەریتییە، بۆیە هێندە ئاسان ڕۆ دەچێت بۆ ژێر کاریگەریی سۆفی ڕەحمان. بەڵێ، حسێن عارف لە لایەک بوێرانە ڕوو دەکاتە سەردارەکان و داوای هەڵوێستێکیان لێدەکات کە بە هزرین و ئەزموونی خۆیی پێی گەیشتبن، لێ هاوکات ئەم هەڵوێستە بە بنەمایەکەوە گرێ دەدات کە بریتییە لە ئۆتۆرێتیی خودایەتی و نوێنەرە سەرزەمینییەکانی.

بێگومان گەرەکە لەم جێیەدا کەوانەیەک بکەینەوە و تێیدا ئاماژە بۆ ئەوە بدەین کە ئێمە ئەم کێشەیەی پێشکەوتنخوازی و هەیەپارێزی وەک خوازراو یان نەخوازراو بۆ ئەفراندنی ئەدەبی دانانێین (ئاخر زۆر دەشێت تەنانەت ئەدەبێکی پاشڤەروو جوان بێت!)، بەڵکو تەنیا وەک تایبەتمەندێتییەکی حسێن عارف لە قۆناغێکی تایبەتیی ئەفراندنی ئەدەبیی ئەودا وەری دەگرین، کە چە لەم چیرۆکە و چە لە چیرۆکەکانی ساڵانی هەشتاکانی ئەودا بەدیدەکرێت.

لەم ڕوانگەیەوە بەرەڵابوونی سەردار لە بەرپرسیاریی خێزانی و بوونی بە پێشمەرگەی نێو چیا و دۆڵەکان، نایگەیەنن بە ئاگایی ئازادی، بەڵکو بە شێواوی لای سۆفی ڕەحمان دەگیرسێتەوە. ئەوجا دوای ئەوە کە سۆفی پرسیاری ئاوەز لە هۆشی ئەودا دەوروژێنێت، هەروەها دوای ئەوە کە توولەڕێی چیاکە دەکوژێتەوە و ئەویش بەناچاری بڕیار بۆ ئاودڕەکە وەک رێگەی سەرکەوتن دەدات، ئیدی گۆڕانێکی بنەڕەتیی بەسەردا دێت، واتا: سەردار دوای پێکەوەلکاندنی هۆشی بزواو و کرداری خۆیی بڕوای بە لێنینیزم نامێنێت: “... بڕۆ، گرەوت بردەوە”، “... من سەر لەو تێک دەدەم: دوو هەنگاو بۆ پێشەوە و هەنگاوێک بۆ دواوە”. ئەمە ئامانجی چیرۆکی “تەتەر”ی حسێن عارفە، کە بێگومان پرسیارێکی پڕبایەخە، لێ نووسەر هاوکات وەڵامێکی ئیدیۆلۆژیانەی پاکژێتی لەسەر کێشەکانی نەوەیەکی هەڵوێستوەرگرتووی سەرلێشێواو بەدەستەوە دەدات و تێیدا ڕێکخراوی باوکسالاری ل□ نێو چاکیی پێشبینیکراویدا هەڵدەچنێتەوە. ئەم کێشەیە ڕوونکردنەوەی پتری

گەرەکە.

گەر لە ڕووی ژیانی ڕیالەوە بڕوانین، ئەوا گەرەکە ببێژین، کە هەڵوەستی کوڕانەی ناسک و بەوەفا بەرانبەر باوکی ناسک و بەوەفا بەجێیە، دروستە، لە ئەم ڕەوشە لە چیرۆکی هونەریدا جێی گومانە، هاوکات ئاشکرایە کە گومانەکە لە سەردەمە تەنگژاوییەکاندا پتر پەرەدەسێنێت. ئاخر هەموو کوڕ و کچێک سەرباری خۆشەویستییان بۆ باوک و دایکیان (گەر هەیان بێت)، هەمیشە لارییان لێیان هەیە، جا گەر تەنانەت دەری نەبڕن.

لە ئەمە ئەو هەقیقەتەیە کە بەتایبەتی لە ئەدەب و هونەردا شیاوی پێشاندانە. ئەمە کارێکی بەم چەشنە لای حسێن عارف نابینین، بە پێچەوانەوە سۆزی ڕۆمانتیکی بە باوکان و جیهانەکەیان سەراپا تێڕوانینی ئەوی تەنیوە. بێگومان نووسەر ڕووە بەدەکانی ئەو جیهانە لەپاڵ ڕووە چاکەکانیدا پێشان دەدات، لە ڕووناکاتە داڕزاوییەکانی باوکان و کوڕانیان، یان شێوەسەگی باوکان و بەگەنکردنی کوڕان و کچان و ژنانیان، کە ئاشکرایە بە دەسوەژی بنەما باوکسالارییەکان وەک دەسکەلای پاراستنی دەسەڵاتیان ئەنجامی دەدەن.

نەخێر، ئەو دەیەوێت باوکان ڕزگار بکات – باوکان کە خۆیان هۆکارێکی سەرەکین بۆ ئەو تەنگژە دەروونی و ئەخلاقیانە کە لە ژینگەکەیاندا تەنیونەتەوە. ئاخر گەر لە ئەدەب و هونەردا نەبێت، ئیدی لە چە بوارێکدا چاکترین دەرفەت هەیە بۆ پێشاندانی جیهانێک کە چیدی وەک خۆی نەماوە، بەڵکو بە ڕیشەیی خزاوەتە نێو تەنگژەی ئەخلاقی و دەروونییەوە؟ ئەوجا ئاشکرایە کە پیرانیش لێرەدا بە ڕیشەیی دەکەونە ژێر ڕەخنەوە، جا گەرچی مرۆڤ لە ژیانی ڕۆژانەدا ڕێزمەندییەکانی خۆی بۆ تەمەندارانی شایانی ڕێزلێگرتن ڕابگرێت. ئەمە هەر لە کایەی ئەدەبدا بە نموونە دەبینین، کە شەهرزاد حەسەن لە "حەسار"دا باوکێکی زۆردار و کوڕێکی مەنکووب دادەڕێژێت و کوڕە لە کۆتاییدا بەناچاریی باوکی خۆی دەکوژێت. نموونەیەکی دیکەی نێو کەلەپووری ئەدەبی بریتییە لە "پیسکەی تەڕپیر".

لە ئەمە بەو تێڕوانینەی سەرەوە هێندە ئاسان لە کێشەی حسێن عارف (و نووسەرانی هاوشێوەی ئەو) نابینەوە. ئاخر کێشەی حسێن عارف تەنیا بزربوونی دیدی خۆ نییە لە بەردەم لاوانی سەرلێشێواو و بێچارەدا، بەڵکو هاوکات لە ڕووی ئۆبژێکتیڤییەوە کێشەی گەلێکی [illegible] کە دەسەڵاتدارییەکی دەرەکی بە سەختی لێی دا و تەواو کەرامەتی شکاند (کوشتن و گرتن و بۆمبارانکردن، ئەوجا درەنگتر لە

ساڵانی دوای سەرھەڵدانی "تەتەر"دا تەنانەت ئەنفال و ژارباران و هتد)، ئەوەش کێشەیەکە کە ھەموو نووسەرێک ی ڕەسەن لە ژێریدا دەیناڵاند. جگە لەوە لەژێر ڕکێفی بەئسدا نووسەرانی ڕەسەن بەدەگمەن دەرفەتیان ھەبوو خۆیان بە شێوەیەکی کۆنکرێت دەرببڕن، بۆیە بەھۆی ئەم فشارەوە ھێدی شێوازە ڕوو لە دەرەوە کردووەکەی ئەدەب و هونەری ئەیلوول بەرەو داخراوی و داخراوتری ڕۆیشت، بەڵێ گەر نەبێژین زۆرینە، ئەوا دەتوانین لایەنی کەم ببێژین کە بڕێکی زۆری نووسەران و هونەرمەندان دەیان ویست لە لایەنی خۆیانەوە وەک پەرچەکردار بەهاکان بپارێزن، بەوەش دەستیان دایە کنەکردن لە کولتوور و کەلەپووردا، جا گەرچی ناشێت فشاری بەئس وەک تاکە هۆکاری ئەو شێوە هەڵوێستە ئەدەبی و هونەرییە دابنرێت، بەڵکو هاوکات سوونەگەرایی خۆرھەڵاتیانە لە شێوەی لاسایی و مۆدەچێتی و هتد کارا بوو با مرۆ لێرەدا لە بانگەشە ڕەوانبێژییەکانی وەک کلاسیک و رۆمانتیک و ریالیزمی ڕەخنەیی و هتد بهزرێت، کە سووک و ئاسان لە ئەوروپیەکانیان وەرگرت و خۆیان پێوە با دەدا.

بە هەر حاڵ، وەک گۆتمان ئێمە لای حسێن عارف دژوەستانەوەی ئەو سوون□گەرییە دەبینین، لای هاوکات لای ئەو و زۆر نووسەری دیکە دەبینین کە ئەوان حەزیان نەکردووە "بەهاکان زۆر بریندار بکەن". گەر بەگشتی بڕوانین، ئەوا دەبینین کە کوردەکانی ئێراق لەتەک خلیسکانە چەکدارییەکەی 1961دا خۆیان "گرمۆڵە" کرد و توند بە کولتوورەکەیانەوە ڕاگرت، ئەوە بێگومان سەرباری تەنینەوەی فراوانتری دامەزراوەی دەوڵەتی و بەئەفەندیبوون و سفووربوون.

بەڵێ ئەوان تەنانەت پرۆسەی ئازادکردنی زمانی کوردییان لە کاریگەریی زمانی ئەرەبی بە ڕادەیەک گەیاند، کە ئیدی لە ڕێچکەی دروستی خۆی لای دا، ئەوەش بە چەشنێک کە ئیدی بڕی یەکجار زۆر واژەی پووچ و بێمانای کوردی زیتکرانەوە و تا ئەمڕۆ گەورەترین کۆسپن لە بەردەم پێگەیاندنی ئاوەزمەندانەی فێرخوازانی فێرگەیی و زانستگەییدا؛ بەڵێ ئەوان لۆگیکیان لە زماندا نەهێشت، بە پێچەوانەوە لای ئەوان ڕەوانبێژیی رو□□□تی کە تێیدا وشەسازیی پلاستیکی پێگەیەکی تایبەتیی وەرگرت، بوو بە شێوازە سەرەکییەکەی نووسین؛ بەڵێ، لای ئەوان پۆشاکی میللی وەک لەبەرکراوی ڕۆژانە هەمیشە پتر کرا بە مۆدە و وەک هێما دەرخرا، ئەوە تەنانەت لای فێرخوازانی زانستگەکانیش کە تەنانەت بوون بە سەرچۆپیگری بەمیللیبوون! لەم پەیوەندییەدا حسێن عارفیش وەک هەیەپارێزێک لەناخی خۆیدا کنە دەکات، دەیەوێت بە شێوازی خۆی لە ئەدەبەکەیدا

ئەو پەیوەندییانە بپارێزێت کە بە بڕوای خۆی باشن. کەواتە نووسەر وەک کوڕی ئاغری باوانی دەمێنێتەوە و هەر وەک ئەم کوڕە ڕەخنەکانی دەگرێت: لە بە هێنانی پرسی چاکە و خراپە بۆ نێو ئەدەبەکەی.

3

واتای چیرۆکی "تەتەر" لە ئەمەدا ئەوەیە کە دەمان بزوێنێت بۆ خەریکبوونی ڕەخنەیی بە مرۆڤی تەنگژاویی نێو جیهانی مێژووییەوە. مرۆڤێک کە نەزانێت خۆی بە تەواوی کێیە، نەتوانێت وەڵامی ئاگامەندانەی ئەو پرسیارانەی نێو ناخی بداتەوە، کە هەستەکییانە سەریانهەڵداوە، ئەمەش بە تایبەتی لە سەردەمانی تەنگژەی ئەخلاقی ترادیسیۆنیدا، ئەوا ناتوانێت لە ژینگەی خۆی تێبگات و هزریانە پێوەی خەریک ببێت. لە ئەمە گەرەکە هاوکات چیرۆکی "تەتەر" وەک ڕاگەیاندنێکی هزری وەربگرین، بەمەش وەک بەرانبەرێکی جیهانبینیانە لێی بڕوانین و بە پێچەوانەی ئەو ببێژین: هەرگیز هیچ تەنگژەیەک بەو بنەما جیهانبینییانە چارەسەر ناکرێت، کە لە سەردەمی کارایی سانای ترادیسیۆندا پێش تەنگژەکە چواندنیان پێدرابوو، چونکە هەموو سەردەمێکی تەگژاوی هاوکات نیشانەیە بە تەنگژەی بنەما چواندووەکانی رابووردوو. بۆیە گەڕانەوە بە نوورانەتییەکی پێشبینیکراو هەوڵێکی ترساوە لە ڕەوشەکانی سەردەمی هەنووکە، یان ترسە لە دەخگەڕییەکانی نێو ناخی خۆ، کە نەشیاوە بتوانێت ئەو مرۆڤە بینابکاتەوە کە کەم یان زۆر لەنێو جیهانە سوننەتییەکەیدا خۆی ژێردەخست و وەک کوڕێکی / کچێکی سەلار ڕێنوماکانی ژیانی کۆمەڵایەتیی بەرهەمدەهێنایەوە.

لە بنەڕەتدا خەدەربەینی ئەوپەڕی سانای زارەکی، تەشەنەی ڕەفتارەکانی فێڵ و بەدادی یان هەڵپەی دەرکەوتن و وەرگرتن، بەڵام لەوەش ستەمتر: تەشەنەی بەدڕەفتارییەکی وەک ماچ-پاشقول، نیشانەن بۆ قرچۆکبوونی سەرجەم بنەماکانی چاکەی ڕابوردوو، کەواتە شێواوییەکی رواڵەتی نین و بە هەوڵی دەسەزانەی بەویژدان بخرێنەوە سەر ڕێچکەی خۆیان. ئاخر مرۆق خۆی بەبێ هیچ بنەمایەک لەنێو داوێکدایە کە ئەو خۆیەتی، بۆیە لەنێو بێگوناهیی خۆخۆتاباردا فڕێ لە خۆی و دەوروبەری دەکات، کە گۆیا لە ڕێگەی باوان و دایکانی لای نەداوە. لە لە بنەڕەتدا زۆر لای داوە، ئەوەش بە نێو شێواوی، بەئاسەیی، بۆیە تەنانەت بە رواڵەتیش لەنێو پۆشاکی میللی باوکانی یان دایکانیدا بە ناسکی جێی نابێتەوە، نەخێر، ئەو وەک ژن هەبوویەکی کۆمەڵایەتیی نووزن و زیقاوەیە، وەک پیاو دەنگگۆڕێکی گرینەکە بە جیهانێک کە ئەو خۆی لە بنەڕەتدا ئەو جیهانەی ناوێت،

لێ هاوکات ناتوانێت دەسبەرداری بێت. هەردوو ڕەگەز لەنێو جیهاندا ت□لیساونەتەوە و لەم ڕوانگەیەوە تەواوکەری یەکدین.

لێ هەردووکیان هاوکات خیانەتیان لێکراوە: لە لایەن باوانیانەوە، لە لایەن ئایینەکەیانەوە، ئەوجا تێڕوانینەکان کە ئەوان سوننەگەرایانە وەریانگرتوون، لە خشتەیان بردوون – بەتایبەتی ک□□ان، چونکە ئەمان سەرەتا هەڵوێستنوێنە سەرەکیەکانن، کە داماوانە بەسەر بێزەمینەیی سوب□خشەوە بەردەوام بەبێ ئاسۆ گینگڵ دەخۆن. بۆیە کەوتنەڕێی ئەو کەسە کە ساکارێکی نامۆبووە، زۆر دەشێت ڕێگەی ڕووەو لەناوچوون بێت، یان هیچ نەبێت لە سەرەنجامدا وەک کەنارکەوتوویەک بە خەمۆکی ژیان بەڕێ بکات. بە پێچەوانەشەوە ئەو کەسە کە چەقاوەسوویەکی نامۆ بووە، دەسەڵاتی پێ دەسێنێت: “مارکس” و “ئۆتۆمبێل” لای ژمارەیەکی فرەی چالاکانی نێو ژیانی سیاسی یان کولتووری یەک ئەدگاریان هەیە: هەردووکیان بەها بۆ مر□ق د□سازێنن و شیاوی ئالوگۆڕن: گەر مر□ق ن□توانێت بە بڕوانامە یان ئۆتۆمبێل پرێستیژێک بۆ خۆی دابین بکات، ئەوا دەرفەتی هەیە مارکس وەک دەسوێژی گەیشتن پێی دابنێت. بەهاکان لە هەردوو سەرەوە مایەی “خۆنواندنن”، بەڵێ هەردووکیان رواڵەت بەسەر رواڵەتی کۆمەڵایەتیدا دەپەخشێنن و ئەمەش کاراییەکی جیاکەرەوە بە مر□ق د□دات، کە ئیدی مر□ق د□شێت پەنجەی بۆ ڕابکێشرێت. ئاخر بەها وەرگیراوەکان مر□ق ل□ نێوئەڵقەیی دەردەکێشن، دیاری دەهێنن، رواڵەتێکی پێد□ بەخشن کە ئەو خۆی وەک بوون ڕایدەگەیەنێت و هاوکات داواکارییەک بەرز دەکاتەوە بۆ ئەوەی وەک بوون لێی وەربگرن.

بێگومان مەسەلەکە ئەوە نییە کە لەپاڵ رواڵەتگەرا و مۆدەچییاندا سەبژێکتانی بێدار نەکەوتبنە سەر ڕێگەیەکی ئەوتۆ، کە بەرپێی خۆیان ببینن، بەڵکو کێشەکە لە لایەکی دییەوە ئەوەیە، کە شێواویی کۆمەڵایەتی هەمیشە پتر مر□ق ل□ خۆی دووردەخاتەوە. بۆیە نەشیاوە مر□ق ب□ تێگە مێتافیزیکیەکانی وەک پاکژ و دڵسۆز بخرێتە سەر کەڵکەڵەی ژیانێکی پاکژ. مر□ق ه□رگیز پێی ناکرێت پەیڕەوی “پاکژییە” هەمیشە تەڵخەکان بکات.

ئەوەی پێ ناکرێت، هاوکات زەبری ریالێتی هەمیشە پتر لەم ئیدێیەی دوور دەخاتەوە، چونکە ئەم زەبرەیە کە ل□ تەک خۆیدا ئەو ڕاد□ پێچێت، لە خۆیی بزر دەکات، نایەڵێت بگەڕێتەوە بۆ لای خۆی و تەفروتونای دەکات. هەروەها ئەوە هەر نوێنەرانی ئەو زەبرەن کە ڕووپۆشی کۆنی ڕزیو لەسەر خۆیان دەنەخشێنن و خۆیان وەک بێتاوان کەلا دەخەن – ئاخر ئەوان سەرچاوەی زەبرە نامرۆڤییەکان نین، بەڵکو ئەوە هێزە

غەریبە دەرەکییەکان کە ژیانی گرووپ، “کوردەواری”، دەشێوێنن و نایەڵن کوڕانی خیپش و کچانی نەشمیل ژیانیان لەنێو ژینگەی پڕگازی ژەهراوی و خانووی بلۆکی چمەنتۆدا هێدی بمرێنن!!

سەرچاوە:

حسێن عارف. گەلە گورگ. چوار چیرۆک. 1982.

تێبینی:

- ئەم نووسینە یەکێکە لە بابەتەکانی نووسەر لە کتێبی “لەتەک فێنۆمێنە ئەدەبییەکاندا”، بیر و هوشیاری، سلێمانی 2006. نووسینەکە لەم شێوەیەی بەردەستدا کاری تێداکراوەتەوە و تەواو گۆڕراوە.
- سیتاتەکان (ئیقتیباسەکان) وەک خۆیان دراونەتەوە. لێ ژمارەی لاپەڕەیان لەسەر نییە، ئەمەش پێدەچێت کاتی خۆی بەهۆی کورتیی چیرۆکەکەوە ڕووی دابێت. بۆ ئەمە دەبێت داوای لێبوردن لە خوێنەر بکەم. لێ ئەو دەتوانێت لە کوردیپێدیا کتێبی “حسێن عارف، چای شیرین و سەرجەم چیرۆکە کورتەکان” بکاتەوە یان دابگرێت کە تێیدا چیرۆکی تەتەر لە نێوان لاپەڕە 246-271دا چاپکراوە.

ک.ج.